

TUAILLON, Gaston (1978b) : « Comment continuer ? », in SCHÜLE / SCHÜLE / TELMON / TUAILLON 1978: 79-81.

TUAILLON, Gaston (1992) : « Intervention », in A. B. 1992: 52-55.

FERRANDO, Antoni (2021): *Llorente i Blasco Ibáñez: entre la política i la literatura (a propòsit sobretot de la guerra de Cuba)*. València: Institució Alfons el Magnànim, 292 p.

Antoni Ferrando, la trajectòria del qual és prou coneguda i extensa com per saltar-nos-la, acaba de treure un nou llibre, *Llorente i Blasco Ibáñez. Entre la política i la literatura*. Centrat en els dos pesos pesats de les lletres valencianes de les darreres dècades del segle XIX, reprèn, de fet, un tema que li ha interessat molt de fa temps i sobre el qual ara retorna. El 1988 va editar, en edició crítica, dues de les peces llorentines de més ambició, *Cartes de soldat* (1896) i *Pro pàtria* (1897), premiades en els Jocs Florals de Lo Rat Penat dels dos anys esmentats. Ara novament les publica, amb ortografia modernitzada (no s'ha tocat ni la morfosintaxi ni el lèxic), en una actitud editorial que voldriem més àmpliament emprada pels nostres filòlegs. Editar amb grafies prenortives no contribueix ni a difondre els nostres escriptors ni aporta cap valor més que pintoresc a unes escriptures que, en cas d'interessar algú, seria als historiadors de l'ortografia, que solen tenir el bon criteri d'anar a les fonts.

Sigui com vulgui, ja disposàvem també de la valuosa edició crítica de l'obra valenciana completa de Teodor Llorente feta per Rafael Roca (2013). Espero que l'amic Roca no es molesti per la contundència de les afirmacions anteriors que, en cap cas, volen treure mèrit a la seva feinada rigorosa i pacient. Ni al fet que ens ha posat a les mans un conjunt de composicions que, amb el seus comentaris, permeten de poder estudiar i valorar la producció llorentina de manera adequada i que serà de referència durant molt de temps.

Que Ferrando les hagi tornat a editar, ara en apèndix, era essencial per poder seguir la història que desenvolupa al llarg del seu assaig. Hi tornaré després. El llibre està estructurat en vuit capítols, una més que completa bibliografia i dos apèndixs, els esmentats amb les dues poesies de Llorente i una antologia d'una dotzena de textos periodístics (que inclou un poema en valencià) de Blasco Ibáñez, juntament amb d'altres de Teodor Llorente, tots ells publicats, respectivament, als periòdics que dirigien, *El Pueblo* i *Las Provincias*, entre 1895 i 1900, més un de Josep Sanmartín al de Llorente i un altre de Félix Azzati al de Blasco. Es tracta d'una recuperació de textos important i, en aquest cas, indispensable per seguir l'anàlisi de Ferrando sobre les polèmiques a l'entorn de la guerra de Cuba i la virtualitat del valencià com a llengua literària. Els textos, que compten amb una generosa anotació, gairebé ocupen un centenar de pàgines. El llibre es clou amb un complet i, doncs, utilíssim índex antroponímic.

L'obra està dedicada a un avi de l'autor, a qui ens referirem més endavant, al gran filòleg i mestre seu Manuel Sanchis Guarner i als col·legues i deixebles que treballen en l'estudi de la cultura valenciana. Justament un d'aquests deixebles, Rafael Roca, és qui s'encarrega de posar un pròleg al llibre. Roca, que porta ja més d'un quart de segle dedicat a investigar la literatura valenciana de l'anomenada Renaixença, a editar-ne textos essencials de les seves figures principals (Llorente, Lombart) i a trobar les relacions entre els escriptors principatins i valencians de l'època, és avui una figura clau entre els investigadors d'aquests àmbits. Rafael Roca insisteix en el que fa temps que predica, ben documentadament, una revisió de Llorente que es resumeix en el títol del pròleg: «Com és que Llorente escrigué tant en valencià?» I, més concretament, un aprofundiment en l'estudi del context en què es va produir la literatura valenciana vuitcentista. El seu mestre, Antoni Ferrando, a qui al·ludeix amb no gens dissimulada admiració, ha fet una contribució de primer nivell en aquest sentit amb el seu *Llorente i Blasco Ibáñez: entre la política i la literatura (a propòsit sobretot de la guerra de Cuba)*.

Després del pròleg hi ha un breu capítol introductori, on Ferrando estableix els objectius del seu treball: «contrastar les posicions polítiques que adoptaren arran de la guerra de Cuba (1895-1898)» els dos representants més genuïns del sector monàrquic (Llorente) i del sector republicà (Blasco Ibáñez) del País Valencià i, en paral·lel i entrelligant-se, contrastar també les respectives posicions envers la recupe-

ració del valencià com a llengua literària o consolidar la diglòssia imperant. El segon capítol, també succint, emmarca la situació política i cultural valenciana dels anys finals del segle XIX, capitalitzada pels dos líders protagonistes de l'obra, que encapçalaven, respectivament, el Partido Conservador (i el seu portaveu, *Las Provincias*) i la Unión Republicana (que tenia com a altaveu *El Pueblo*).

El tercer capítol, més extens, entra de ple a estudiar les campanyes de Blasco Ibáñez —a través de la premsa, sobretot— contra la monarquia i l'Església i contra la pèssima gestió política i militar de la guerra. Del centenar d'articles que escriví sobre aquest tema, hi surten especialment destacades les figures de Teodor Llorente, cap dels monàrquics valencians, el capítol conservador Francisco Silvela i l'arquebisbe de València, el cardenal Sancha. El quart capítol analitza la resposta de Llorente a través de *Las Provincias* als atacs republicans envers la conducció del conflicte cubà i en defensa especialment de la monarquia i de Silvela. I aquí sobresurten les dues composicions poètiques llorentines de més impacte: *Cartes de soldat* (1896) i *Pro pàtria* (1897), ja esmentades. El protagonista de les dues composicions és un soldat de Benicolet, que troba la mort a Cuba i que és rebollit de manera simbòlica al seu poble a través d'un petita rajola, tal com havia demanat a la seva mare abans de morir. Ferrando, justament fill de Benicolet i net d'un «soldat involuntari» de la contesa cubana, declara que aquesta història, que no sembla tenir una base real, li havia interessat des de feia anys i no és estrany, doncs, que comentí els dos poemes tenint en compte molts detalls històrics, geogràfics i fins folklòrics de la població que hi traspuen. En tot cas, Ferrando conclou que molt probablement Llorente no havia estat mai a Benicolet, que les descripcions que en fa solen ser generalment massa imprecises i genèriques i que de la «rajola» —que va donar molt de joc per burlar-se'n a Blasco— ningú no en sap res. I que la referència a una xicota de nom «Vicenteta» sembla més aviat un tòpic que una persona real.

Les dues poesies són analitzades en els capítols cinquè i sisè, tant des del punt de vista literari com lingüístic. Ja ens hem referit al començament que les dues peces són, i en especial la primera, de les més reeixides de la producció de Teodor Llorente. Ferrando insisteix, de manera ben fonamentada, en el fet que el model de llengua utilitzat manté un equilibri molt interessant entre els registres culte i col·loquial. Ideològicament, d'altra banda, són d'un conservadorisme i un governamentalisme rellevants i, per descomptat, sense cap mena d'autocrítica.

El capítol setè, el més extens (60 pàgines), conté quatre apartats diferents, però complementaris, centrats en la situació sociolingüística i literària del valencià. D'entrada, examina els prejudicis, encara tan arrelats, que només el castellà mereix la condició de llengua literària i apta per a tots els registres idiomàtics, perquè la llengua del poble no era més que un dialecte sense prestigi per al qual no calia fer esforços de dignificació. I, només faltaria, de cap de les maneres era la mateixa llengua que la del Principat i les Balears. El nefast ús del terme «llemosí», que Llorente tingué sempre la precaució d'usar per no ferir susceptibilitats, només tingué de bo de no negar del tot la unitat de la llengua. Teodor Llorente, de tota manera, remarca Ferrando, alhora que promovia una dignificació literària del valencià, en circumscrivia la utilització a la poesia i aquella del lema jocfloralesc, «Pàtria, Fe, Amor». D'aquí deriven algunes de les qüestions importants que planteja l'illustre catedràtic emèrit de la Universitat de València: a) l'opció de Blasco pel castellà fou una reacció contra el llorentinisme, o més aviat una manera d'excusar la seva defecció després d'unes primeres provatures fallides d'emprar el valencià literàriament; i b) el debat entre els dos escriptors sobre la viabilitat de la prosa en valencià, «era una qüestió de forma o de fons?». A les dues qüestions, Antoni Ferrando s'inclina per la segona opció.

A les conclusions, l'autor posa èmfasi en el fet que tant Llorente com Blasco van tenir un important impacte social i literari. Cal tenir en compte que, en tots dos casos, malgrat els atacs mutus, es respectaven i admiraven. I en una cosa essencial coincidien: la unitat de la pàtria espanyola. Tant els articles de l'un com de l'altre sobre la guerra de Cuba la defensaven a ultrança. En un cas, justificant la gestió del govern i dels militars. En l'altre, atacant aquesta gestió i clamant contra la injustícia del sistema de quotes, que permetia que les classes dominants poguessin lliurar-se d'anar a l'exèrcit pagant-se un substitut o una quantitat que els en lliurés. La guerra d'Ultramar va acabar com va acabar. Blasco Ibáñez va fer fortuna amb les seves narracions de tema valencià i se'n va anar a viure a Madrid, per acabar fent les

Amèriques convertit en milionari. Llorente, a principis del xx, es va allunyar de la política i va cedir la direcció de *Las Provincias* al seu fill.

Ferrando no amaga les contradiccions de Llorente ni de Blasco, ni que en determinats sentits la seva influència va ser negativa per a un desenvolupament més o menys reeixit de la Renaixença valenciana. Però, en el cas de Llorente, la seva obra poètica, encara que per raons «estratègiques i de conveniència personal, fou, paradoxalment, la millor contribució de la Renaixença a la causa de la dignificació lingüística i literària del valencià». La llarga influència del blasquisme i del llorentinisme, afirma Ferrando en una de les conclusions del llibre, «contribuí decisivament a afiançar el sucursalisme polític i la castellanització d'amplis sectors de la societat valenciana». I superar-los no va ser possible «fins als anys de la II República espanyola.».

El llibre que ressenyem està escrit amb un estil que combina sàviament el llenguatge estàndard i l'acadèmic, amb una claredat expositiva que no sempre es troba en els treballs d'investigació i que, en el nostre cas, traspuia les qualitats docents de l'autor. La combinació, ben travada, d'aspectes literaris, històrics i sociolingüístics dota l'obra d'una qualitat i un interès més que remarcables.

Llorente i Blasco Ibáñez: entre la política i la literatura (a propòsit sobretot de la guerra de Cuba) és una aportació important a uns anys decisius per al desplegament de les potencialitats renaixencistes i cal fer-ne una lectura atenta. Són moltes les vies d'estudi que se'n poden derivar. Una d'especial interès, que alguns estudiosos com Rafael Roca han començat a transitar, és la de la comparació de l'estat polític, social, cultural i literari de les diverses «Renaixences» dels Països Catalans i l'estudi de les mútues coneixences i influències. Segurament entendriem millor aquest segle XIX fins fa poques dècades tan bescantat.

Ramon PINYOL I TORRENTS
Institut d'Estudis Catalans

FERRANDO, Antoni (2021): *Pere Maria Orts i Bosch. Mirades al passat, memòries del present*. València: Editorial Afers / Acadèmia Valenciana de la Llengua, 250 p.

El present és un llibre a dues mans. Almenys així ens ho fa pensar el seu títol, que inclou un altre nom a banda del que ja consta com a autor. Efectivament, no es pot afirmar que siga una obra d'autoria única; ara bé, si volem ser més exactes, hem de dir que és un llibre d'un autor que actua també com a curador. Aquest paper doble el fa Antoni Ferrando Francés, i l'altre autor —que ens arriba passat pel sedàs de Ferrando— és Pere Maria Orts i Bosch, la raó i fonament de l'obra que presentem i mà que figura darrere d'alguns capítols. Cal aclarir per als lectors no valencians i no filòlegs que Pere Maria Orts (1921-2015) fou historiador i un dels pocs intel·lectuals valencians que va ser respectat pels dos sectors —oposats— del nacionalisme valencià: l'espanyolista i el catalanista. Orts procedia de la burgesia valenciana, que havia abandonat l'ús familiar i social del català des del segle XIX —i per això aquest sector social havia nodrit sempre la base del nacionalisme espanyolista valencià—, però, alhora, el nostre home no negava la unitat de la llengua catalana ni amagava la procedència històrica dels valencians, bases ideològiques del nacionalisme catalanista valencià que sempre ha negat l'altre sector. Per aquests motius, Pere Maria Orts va ser un dels escassos noms de consens entre la dreta i l'esquerra quan es va confeccionar la primera nòmina de membres per a la futura Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL).

Conseqüentment amb el que acabem de dir, el llibre és un homenatge d'aquesta institució acadèmica dedicada a l'estudi i el foment del català dels valencians al seu membre il·lustre en el centenari del seu naixement (2021). I l'encàrrec de l'edició literària ha recaigut en un altre exacadèmic il·lustre —ara no per defunció sinó per insaculació—, Antoni Ferrando. El volum és una coedició de l'AVL amb una de les editorials valencianes més reconegudes per l'alt nivell intel·lectual dels textos que publica, Afers. Aquest alt nivell es complementa amb una edició curosa que inclou a les pàgines centrals sis imatges representatives d'altres tants episodis de la història del Regne de València. Són «representatives» també